

بررسی میزان تحقق حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی در محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه چهارم ابتدایی

مهدی واحدی

مهرناز گوهری

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۰/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۲/۱۵

چکیده

پژوهش به بررسی حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی در کتاب مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی پرداخته است. روش تحقیق از نوع تحلیل محتوا هر یک از مطالب مجزا و جامعه آماری کتاب مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی است که در سال ۹۴-۱۳۹۳ چاپ شده است. جهت گردآوری داده‌ها، چک لیست تحلیل محتوا مورد استفاده قرار گرفت و روایی آن توسط متخصصین تأیید شد. شاخص‌های مورد بررسی شامل حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی، حق کرامت و برابری انسانی، حق آزادی اندیشه و بیان، حق تابعیت، اقامت و آزادی رفت و آمد، حق تشکیل، تجمع و راهپیمایی، حق برخورداری از دادگاه عادلانه، حق مالکیت و حق مشارکت در تعیین سرنوشت است. یافته‌ها پژوهش نشان می‌دهد که در کتاب مذکور شاخص حق سلامت، حیات و کیفیت زندگی (۴۶,۶٪) و حق کرامت و برابری انسانی (۲۶,۳٪) بیش از شاخص‌های دیگر مطرح و آموزش داده شده‌اند. بخش دیگری از یافته‌های پژوهش گویای این است که شاخص مالکیت و برخورداری از دادخواهی عادلانه در کتاب مذکور به صورت محدود مورد توجه قرار گرفته است. با توجه به اینکه آموزش حقوق پیش گفته می‌تواند زمینه‌ای مناسب را برای تربیت شهروندی فراهم آورد، گنجاندن آن در کتاب مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی ضرورت تام دارد. با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر بازنگری برنامه درسی علوم اجتماعی دوره ابتدایی در راستای توجه بیشتر به مؤلفه‌ها و شاخص‌های کمتر مورد توجه، ضروری به شمار می‌آید.

کلمات کلیدی: حقوق مدنی، منشور حقوق شهروندی، تحلیل محتوا، تربیت شهروندی، کتاب مطالعات اجتماعی

مقدمه

نگاهی به جهان معاصر و تعاملات اجتماعی پیچیده بین انسان‌ها، ضرورت پرداختن به مقوله‌ی شهروندی را بیش از پیش بارز ساخته است. امروزه چه در کلان سیستم اجتماع که دولت‌ها، استراتژی‌هایی را تدوین می‌کنند و چه در نواحی، استان‌ها و شهرها و چه در خرده سیستم‌های خانواده که والدین مؤلفین اهداف و استراتژی‌ها هستند، وجود افرادی با ویژگی‌هایی چون مسئولیت‌پذیری، انتقادگری، وطن‌دوستی و خلاصه در یک کلام شهروندی مسئول از مؤلفه‌های حیاتی و با اهمیت می‌باشد. اهمیت این عامل تا آنجاست که بسیاری از استراتژیست‌های جامعه، فقدان چنین عاملی را مهمترین دلیل اجرایی نشدن برنامه‌ها و طرح‌هایی می‌دانند که با کارشناسی‌ها و دقت نظرهای بسیاری تدوین شده باشند. (فتیحی و اجارگاه و واحد چوکده، ۱۳۸۸)

اگر چه آموزش‌های مدنی یا شهروندی به شکل‌های مختلف در بیشتر کشورها متداول بوده، اما امروزه اغلب مردم برای انجام فعالیت‌های اجتماعی خود، آموزش‌های لازم را ندیده‌اند که این باعث بروز مشکلاتی در جامعه می‌شود. لذا ضرورت آموزش شهروندی مخصوصاً در کشورهای در حال توسعه کاملاً احساس می‌شود و این ضرورت توسط نهاد آموزش و پرورش که نقش اساسی در تربیت شهروندان دارد، برآورده می‌شود. (Tobias, 1997)

آموزش مهارت‌های زندگی به کودکان و نوجوانان، همواره از وظایف و برنامه‌های دستگاه آموزش و پرورش بوده است، چون از رهگذر آموزش است که موجبات رشد و اعتلای توانایی‌هایی فراهم می‌گردد که می‌تواند زمینه‌ی سازگاری و رفتارهای مثبت شده و ایجاد ارتباط صحیح را در بین کودکان و نوجوانان و با اطرافیان موجب می‌گردد و آنان را قادر به شکوفا نمودن توانائی‌های بالقوه‌شان سازد. (دهقانی، حسینی نسب و حسین پور، ۱۳۹۰)

در حال حاضر بسیاری از نظام‌های آموزشی به دنبال ارائه‌ی دانش، مهارت و نگرش‌های مورد نیاز برای آماده‌سازی فراگیران در برخورد با مسائل و چالش‌های زندگی آینده

ی آنان هستند و با استفاده از سیاست های راهبردی گوناگون امکان رشد و گسترش مبانی آموزش مداوم را به عنوان فرایندی که برنامه های درسی تسهیل کننده آن است، دنبال می نمایند. (اولیور و هیتز ۱۹۹۴، به نقل از گوازی، ۱۳۸۷)

برنامه ی درسی و محتوای آن بهترین ابزار برای دانش آموز درجهت کسب مهارت های لازم برای درست زندگی کردن، ایجاد روحیه ی مدنی و جامعه پذیر شدن به شمار می رود و در این میان دروس تعلیمات اجتماعی نقش مؤثر و مهم تری دارند. (دهقانی، ۱۳۸۸)

استفاده از حقوق مندرج در منشور حقوق شهروندی در این درس قطعاً تأثیر به سزایی در پرورش مهارت های زندگی خواهد داشت. به خصوص اگر کودک این آموخته ها را در اولین سنین یادگیری (دوره ابتدایی) فرا بگیرد. لذا در این پژوهش تمرکز بر دوره ی ابتدایی می باشد.

آنچه که مسلم است از میان سطح های مختلف تحصیلی، دوره ی ابتدایی از سطح های مهم تعلیم و تربیت است و در شکل گیری شخصیت اجتماعی و شهروندی دانش آموزان دوره ای مهم و قابل توجه است.

کتاب درسی سنتی ترین رسانه های آموزشی است که از طریق آن ها برنامه های درسی به صورت مکتوب ارائه می گردند. (ادیب، ۱۳۷۴) لذا بررسی و تحلیل کتب درسی در این خصوص مؤثر بوده و قطعاً طراحان و برنامه ریزان از نتایج آن استفاده خواهند کرد.

مفاهیم کتاب مطالعات اجتماعی، به همراه ارزش های کلیدی و مهارت های کاوشگری سعی در رساندن دانش آموزان به مقصد غایی این حوزه یعنی شکوفایی فطرت و تربیت انسان های شایسته و مؤمن، پرورش شهروندان مطلوب و تربیت اجتماعی به منظور مهیا شدن برای زندگی در جامعه را برعهده دارد. توجه به اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش کشور از یک سو و نظرسنجی ها، نیازسنجی ها و پژوهش های انجام شده در کشور از سوی نهادها و سازمان های مختلف، تدوین کنندگان برنامه درسی جدید مطالعات اجتماعی را به سمت توجه و تأکید بر شش محور زیر در سرفصل ها و محتوای

این برنامه جدید سوق داده است. شایان ذکر است که این محورها ضرورت‌های آموزشی این برنامه درسی را نیز نمایان می‌کنند.

۱- تقویت عزت و هویت ایرانی اسلامی

۲- ترویج و درونی سازی اخلاق و ارزش‌های اسلامی

۳- شناخت حقوق و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی و شهروندی در سطوح مختلف و تقویت مهارت‌ها و نگرش‌های مربوط به آنها

۴- شناخت میراث فرهنگی، استعدادها و قابلیت‌های کشور و جایگاه کشور در جهان و توانایی برقراری ارتباطات مؤثر در سطح جهانی

۵- پیشگیری از بروز بحران‌های تربیتی و آسیب‌های اجتماعی در کودکان و نوجوانان و کاهش کجروی‌های اجتماعی و گسترش رفتارهای بهنجار

۶- گسترش بهداشت روانی، تقویت روحیه خودباوری، نشاط، سازندگی و پویایی امید به آینده و اعتماد به نفس (راهنمای معلم مطالعات اجتماعی چهارم دبستان، ۱۳۹۳)

همان‌طور که مشاهده شد، در محورهای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی چهارم ابتدایی به وضوح به مقوله ی تربیت شهروندی و آموزش شهروندی اشاره شده است و این در حالی است که با توجه ضرورت روزافزون آموزش حقوق شهروندی و تربیت شهروندی در کتاب مذکور توجه به حقوق شهروندی بسیار ناچیز است.

هدف دروس مطالعات اجتماعی شکل دادن به تصور و تخیل اجتماعی دانش‌آموزان، و شیوه‌های تحلیل و تفسیر زندگی اجتماعی آن‌هاست. تحقق بخشیدن به این اهداف و انتظارات، نیازمند کسب بینش و دانش و مهارت‌های کافی و مناسب است. هر چند تحقق یافتن این امر با دشواری‌هایی نیز روبروست که رفع آن‌ها نیازمند دانش بسیار توسعه یافته، پیچیده، ظریف و غنی است، لیکن این کار میسر نمی‌شود مگر اینکه دست‌اندرکاران آموزش، به ویژه معلمان مطالعات اجتماعی بتوانند این دروس را با موفقیت نسبی به دانش‌آموزان ارائه کنند (معمدی و میکائیلی، ۱۳۹۵).

از آنجایی که کتاب درسی، که در نظام آموزشی ایران در دوره ابتدایی کتاب معینی تحت عنوان تربیت شهروندی وجود ندارد، بدین منظور کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی

چهارم ابتدایی مورد تحلیل قرار گرفت، زیرا این درس پایه شناخت دانش آموزان از نهادها و فرآیندهای سیاسی مثل قانون اساسی، قوای سه گانه و نظایر آن و مفاهیم شهروندی مثل قانون گرایی، آزادی، همکاری و مشارکت، برابری و فرصت ها را افزایش می دهد (طالب زاده نوبریان، ابوالقاسمی و جمالی تازه کند، ۱۳۹۱).

مفهوم تربیت شهروندی مفهومی است کلی که به مطالعات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و فنی در جامعه وابسته است و می توان آن را به آموزش شیوه های زندگی کردن با یکدیگر به طور خاص در یک جامعه و به طور عام در جامعه ی جهانی اطلاق کرد. (محبی، ۱۳۸۴)

تربیت شهروندی به تعریفی دیگر، به میزان وسیعی شامل آماده سازی جوانان برای انجام نقش ها و مسئولیت هایشان به عنوان شهروند می باشد (Kerr, 1999). تربیت شهروندی به آن بخش از فعالیت های تعلیم و تربیت اطلاق می شود که در اشکال رسمی افراد یک جامعه را برای عضویت در جامعه سیاسی آماده و جامعه پذیر می کند (Torney-Purta, 1991).

در اکثر کشورها اندیشمندان بر این باور بودند که دانش آموزان ارزش های شهروندی را هنگامی بهتر می آموزند که برنامه ی درسی معینی به عنوان آموزش شهروندی وجود نداشته باشد و ارزش های شهروندی، در قالب برنامه ها و فعالیت های مختلف، به آن ها آموزش داده شود (فتیحی واجارگاه و واحد چوکده، ۱۳۸۸).

یکی از قوانینی که به طور مبسوط به تعیین و بررسی حقوق انسان ها و احکام و قواعد ویژه آنها پرداخته است، قانون مدنی است و حقوقی که از این قانون نشأت می گیرد تحت عنوان حقوق مدنی نام برده می شود. به نظر می رسد، حقوق مدنی مجموعه قواعد و مقرراتی هستند که در تعیین حقوق و تکالیف انسان ها از دل یک جامعه متناسب با فرهنگ و عرف آن جامعه بیرون آمده است (وب سایت حقوق مدنی، ۱۳۹۵).

حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی منتشر شده توسط دولت شامل حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی؛ حق کرامت و برابری انسانی؛ حق آزادی و اندیشه بیان؛

حق تابعیت، اقامت و آزادی رفت و آمد؛ حق تشکل، تجمع و راهپیمایی؛ حق برخورداری از دادخواه عادلانه؛ حق مالکیت و حق مشارکت در تعیین سرنوشت می باشند.

بنا به تعریف آکسفورد، منشور بیانیه ای مکتوب از حقوق گروه مشخصی از مردم است؛ یعنی موافقت نامه ای که توسط فرد یا افرادی از جامعه نوشته می شود و براساس آن روابط و حقوق متقابل اعضای یک ساختار اجتماعی نظیر یک دانشگاه یا یک شهر شکل می گیرد (پور عزت، باغستانی برزکی و نجاتی آجی بیشه، ۱۳۸۶).

حقوق شهروندی در واقع مجموعه حقوق و امتیازاتی که به شهروندان یک کشور، با لحاظ کردن دو اصل کرامت انسانی و منع تبعیض برای فراهم سازی زمینه ی رشد شخصیت فردی و اجتماعی شهروندان در نظام حقوقی هر کشور تعلق می گیرد حقوق شهروندی نام دارد (حسینی پور فلاح بهرانی، ۱۳۹۳).

منشور حقوق شهروندی یک سند رسمی است که تعهدات سازمان های دولتی را به شهروندان از طریق وضع معیارهای شفاف سازی مشخص می کند (شرما، ۲۰۱۲).

قابل تأمل است که اسناد حقوق بشر به نوعی اسناد مبنایی و بنیادی اسناد حقوق شهروندی تلقی می شوند، در بسیاری از موارد ملاحظه می شود که اسناد حقوق شهروندی حاصل بسط و توسعه ی اسناد حقوق بشر می باشند (پور عزت، باغستانی برزکی و نجاتی آجی بیشه، ۱۳۸۶).

معمولاً فواید حاصل از تدوین منشور حقوق شهروندی عاید کل شهروندان می شود و به ویژه با در نظر گرفتن این مهم که بر حقوق متقابل کارگزاران بخش عمومی، کاربران خدمات عمومی و عامه ی شهروندان نسبت به یکدیگر تأکید دارد. (pollitt, 1994)

این منشور با هدف استیفا و ارتقای حقوق شهروندی و به منظور تدوین «برنامه و خط مشی دولت»، موضوع اصل ۱۳۴ قانون اساسی، تنظیم شده و شامل مجموعه ای از حقوق شهروندی است که یا در منابع نظام حقوقی ایران شناسایی شده اند و یا دولت برای شناسایی، ایجاد، تحقق و اجرای آن ها از طریق اصلاح و توسعه نظام حقوقی و تدوین و پیگیری تصویب لوایح قانونی یا هرگونه تدبیر یا اقدام قانونی لازم تلاش جدی و فراگیر خود را معمول خواهد داشت. برای دستیابی به این هدف همکاری سایر قوا و نهادها و

مشارکت مردم، تشکل‌ها، اتحادیه‌های صنفی، سازمان‌های مردم‌نهاد و بخش خصوصی ضروری است. مواد مختلف این منشور باید در هماهنگی و سازگاری با یکدیگر و در چارچوب نظام حقوقی موجود تفسیر و اجرا شود و نباید موجب کاهش حقوق شهروندان ایرانی و حقوق اتباع سایر کشورها که در قوانین و یا تعهدات بین‌المللی کشور شناسایی شده است، گردد (ماهنامه‌ی کار و جامعه، ۱۳۹۶).

وایت کر و دیور (۲۰۰۰) معتقدند که کتاب درسی به ویژه در تعلیم و تربیت سنتی از مهم‌ترین عناصر برنامه‌ی درسی است.

یکی از درس‌هایی که به طور مستقیم به آموزش شهروندی و تربیت مدنی مربوط می‌شود، درس مطالعات اجتماعی است. مطالعات اجتماعی با مردم، جهان مجاور و اوضاع زندگی آن‌ها علاوه بر مناسبت‌شان سر و کار دارد. در سال ۱۳۵۷ شورای وقت مطالعات اجتماعی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی ایران تعریف زیر را برای مطالعات اجتماعی ارائه کرد: دانشی است که از انسان و تعامل او با محیط‌های اجتماعی، فرهنگی و طبیعی و تحولات زندگی بشر در گذشته، حال و آینده و جنبه‌های گوناگون آن (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و محیطی) بحث می‌کند (محمودی، ۱۳۹۰).

بررسی‌های به عمل آمده نشان می‌دهد که تاکنون پژوهشی با موضوع نوشته حاضر انجام نشده و تحقیقات انجام شده تنها به طور غیرمستقیم به موضوع نوشتار حاضر نزدیک است. برای مثال محمودی (۱۳۹۰) پژوهشی را با هدف تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی از منظر نوع رویکرد آموزش شهروندی انجام داده است. ابزار پژوهش دارای سه مؤلفه‌ی اصلی (شهروند قانون‌مدار، شهروند مشارکتی، شهروند انتقادی) است. نتایج تحلیل محتوا نشان می‌دهد که بیشتر محتوای کتاب‌ها به آموزش شهروند قانون‌مدار با ۴۵,۵٪ پرداخته است. آموزش شهروند مشارکتی با ۳۶,۰۶٪ در مرتبه‌ی بعدی قرار دارد و آموزش شهروندی انتقادی با ۱۸,۴۴٪ کمترین درصد را به خود اختصاص داده است.

جمالی تازه‌کند و همکاران (۱۳۹۲) پژوهشی را با هدف تحلیل جایگاه مؤلفه‌های تربیت شهروندی در محتوای برنامه‌ی درسی علوم اجتماعی دوره‌ی متوسطه انجام داده

است. ابزار پژوهش دارای سه مؤلفه اصلی و کلی (دانش شهروندی، مهارت شهروندی و نگرش شهروندی) می‌باشد. نتایج حاصل از تحلیل بیانگر آن است که از مجموع ۳۱۹۴ واحد ضبط شمارش شده، ۲۴۸ واحد به دانش شهروندی و ۹۹ واحد به مهارت شهروندی و ۱۰۳ واحد به نگرش شهروندی اختصاص دارد. این در حالی است که هر ۱۰۳ واحد به مهارت شهروندی و یک از شاخص‌های مربوط به مؤلفه‌های تحقیق به صورت نامتوازن مورد توجه قرار گرفته و کتاب‌های درسی نیز به یک نسبت به مؤلفه‌های شهروندی پرداخته است.

قلناش و همکاران (۱۳۹۱) پژوهشی را با هدف تحلیل محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی ایران از منظر توجه به ویژگی‌های شهروند جهانی انجام داده است. نتایج حاصل از تحقیق بیانگر آن است که در مجموع، در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در بعد شناختی به میزان ۱۰.۲۰٪، بعد عملکردی به میزان ۶.۱۰٪، و بعد نگرش به میزان ۳.۱۵٪ به ویژگی‌های شهروند جهانی توجه شده است که این موضوع بیانگر کم توجهی به این مؤلفه‌ها است. در بخش تصاویر نیز به میزان ۳٪ به مؤلفه‌ها و ویژگی‌های شهروند جهانی توجه شده است (قلناش، صالحی و میرزایی، ۱۳۹۱).

ریوللی (Rivelli, 2010) به انجام پژوهشی با عنوان تربیت شهروندی در مدارس، بررسی مقایسه‌ای بولزانو و پادووا در ایتالیا بین سال‌های ۲۰۰۴-۲۰۰۷ پرداخته است. مؤلفه‌های اصلی این تحقیق سطح دانش و علایق مدنی - سیاسی دانش‌آموزان دبیرستانی می‌باشند که در دو استان بولزانو و پادووا را مورد بررسی قرار گرفته و به این نتیجه رسیده است که ۴۹.۵٪ دانش‌آموزان به گفته‌ی خودشان از کمک مدارس برای رشد آگاهی‌های سیاسی و مدنی رضایت ندارند و تنها ۲۰٪ آن‌ها اعلام کرده‌اند که درس‌هایی پراکنده، در رابطه با تربیت شهروندی را گذرانده‌اند.

کولادو و آخورا (Collado, Atxurra, 2006) به تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی اسپانیا در رابطه با مؤلفه‌های تربیت شهروندی دموکراتیک پرداخته‌اند. مؤلفه‌های اصلی تحقیق شامل (مسئولیت‌پذیری، مشارکت، حل تعارضات، تنوع و حقوق بشر) می‌باشد. نتایج تحقیق بیانگر آن بود که ایده‌آل‌های مد نظر اتحادیه‌ی اروپا

پیرامون تربیت شهروندی به صورت نامتوازن و در برخی موارد بسیار سطحی در کتاب های مورد بررسی، مورد توجه قرار گرفته است.

همان طور که ملاحظه می شود، برخی از شاخص های حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی منتشر شده توسط دولت، در کتابهای درسی بررسی شده اند، ولی هیچ کدام از پژوهش ها، به طور منسجم و مستقل به این موضوع پرداخته اند. لذا این پژوهش با هدف بررسی میزان تحقق حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی در محتوای برنامه ی درسی مطالعات اجتماعی پایه ی چهارم ابتدایی انجام شده است. براین اساس پرسش اصلی پژوهش این است که کدام یک از مؤلفه های حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی چهارم ابتدایی بیشتر مورد توجه قرار گرفته و کدام یک کمتر مورد توجه قرار گرفته است؟

روش پژوهش

تحلیل شیوه ای از پژوهش است که در این شیوه محقق به تشریح و بیان کمی، منظم و عینی محتوای آشکار پیام می پردازد (برلسون، ۱۹۸۵، به نقل از حسن مرادی، ۱۳۹۵). والیزر و واینر (۱۹۷۸) تحلیل محتوا را به عنوان روشی منظم که برای بررسی محتوای اطلاعات ثبت شده استفاده می شود، تعریف کرده اند. کراپیندرف (۱۹۸۰) آن را به صورت یک روش تحقیق برای دستیابی به نتایج تکرارپذیر و معتبر از داده ها و زمینه های آن ها تعریف می کند و کرلینجر آن را روش مطالعه و تجزیه و تحلیل ارتباط به شکلی نظام مند، عینی و کمی به منظور سنجش متغیرها می داند (به نقل از سعدی پور، ۱۳۹۳). باردن (۱۳۷۵) نیز یکی از کاربردهای تحلیل محتوا را آشکار کردن محور ها و افکاری که موجب جهت دهی به کتاب درسی شده اند، معرفی کرده است.

در این پژوهش از روش تحلیل محتوا مطالب مجزا استفاده شده است. هر یک از مطالب یا دروس که موضوع مجزایی دارند نیز به عنوان واحد تحلیل در نظر گرفته شده اند (ابطحی و محمدی مهر، ۱۳۹۵).

روش گردآوری و پردازش اطلاعات:

گردآوری اطلاعات (کدگذاری) در روش تحلیل محتوا، با استفاده از دستورالعمل کدگذاری، محتوای مورد بررسی و واحد ثبت صورت می‌گیرد. دستورالعمل کدگذاری شامل تمام متغیرها و مقوله‌هایی است که از پیشینه و مبانی نظری پژوهش استخراج شده و با اعداد و ارقام (کد) مشخص گردیده‌اند. در کدگذاری، هر یک از دروس کتابهای علوم اجتماعی که واحد ثبت این پژوهش است، خوانده شده و کد مرتبط با آن در دستورالعمل کدگذاری شناسایی گردیده و در برگه کدگذاری قرار گرفته است. پس از اتمام کدگذاری، اطلاعات به دست آمده وارد رایانه شده و با استفاده از نرم افزار SPSS پردازش شده است. حاصل پردازش اطلاعات، جداول توزیع فراوانی است که در قسمت یافته‌های پژوهش آورده شده است.

روایی و پایایی:

در روش تحلیل محتوا، معمولاً از روایی صوری استفاده می‌شود که مراجعه به نظر کارشناسان، کار اصلی این روش می‌باشد. براین اساس ۲ کدگذار آموزش دیده به طور مجزا تحلیل محتوا را انجام دادند. پایایی پژوهش نیز با استفاده از ضریب اسکات به دست آمد. از ضریب اسکات در تعیین قابلیت اعتماد و در واقع میزان عینیت در گردآوری اطلاعات استفاده می‌شود. (بدیعی، ۱۳۷۵) حداقل ضریب قابلیت اعتماد باید رقم ۷۰ درصد باشد که در این پژوهش رقم حاصل از محاسبه ی ضریب قابلیت اعتماد، ۸۲٪ می‌باشد که نشان دهنده ی قابل اعتماد بودن پژوهش می‌باشد.

جامعه آماری و حجم نمونه: جامعه آماری این پژوهش، کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی چهارم ابتدایی می‌باشد که وزارت آموزش و پرورش آن را در سال تحصیلی ۹۴-۹۳ به چاپ رسانده است.

حجم نمونه پژوهش، برابر با جامعه آماری است، یعنی در اصل نمونه گیری به عمل نیامده است و جامعه ی آماری و حجم نمونه برابر با کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی چهارم ابتدایی می‌باشد.

یافته های پژوهش

در این بخش، یافته های حاصل از تحلیل محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ی چهارم ابتدایی بیان می شود. ابتدا مجموع فراوانی های به دست آمده برحسب هر یک از موضوعات دروس و عناوین در جدول ۱ ارائه می گردد و سپس مجموع فراوانی های به دست آمده برحسب مؤلفه های اصلی یعنی حق سلامت، حیات و کیفیت زندگی؛ حق کرامت و برابری انسانی؛ حق آزادی اندیشه و بیان؛ حق تابعیت، اقامت و آزادی رفت و آمد؛ حق تشکل، تجمع و راهپیمایی؛ حق برخورداری از دادخواه عادلانه؛ حق مالکیت و حق مشارکت در تعیین سرنوشت از کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی چهارم ابتدایی در جداول شماره ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹ ارائه می گردد. سپس توزیع فراوانی و میانگین درصدی مؤلفه های اصلی پژوهش در کل محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ی چهارم ابتدایی نیز در جداول مذکور مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته تا بدین صورت مشخص شود که به طور کلی بیشترین میزان توجه به کدام مؤلفه اختصاص دارد.

جدول شماره ۲ نشان می دهد که از مجموع کل واحد های ضبط شمارش شده در کل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی، به شاخص حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی ۶۲ واحد و در جدول شماره ۳، ۳۱ واحد به شاخص حق کرامت و برابری انسانی و در جدول شماره ۴، ۱ واحد به شاخص حق آزادی اندیشه و بیان و در جدول شماره ۵، ۳ واحد به شاخص حق تشکل، تجمع و راهپیمایی و در جدول شماره ۶، ۲۶ واحد به حق تابعیت، اقامت و آزادی رفت و آمد و در جدول شماره ۷، ۰ واحد به شاخص حق برخورداری از دادخواه عادلانه و در جدول شماره ۸، ۲ واحد به حق مالکیت و در جدول شماره ۹، ۹ واحد به شاخص حق مشارکت در تعیین سرنوشت پرداخته شده است. در مجموع با توجه به یافته های جداول مذکور، شاخص مربوط به حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی بیشتر از شاخص های دیگر مورد توجه واقع شده است.

همچنین با استناد به یافته های جداول مذکور، براساس تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی بیشترین فراوانی مربوط به شاخص حق حیات، سلامت و کیفیت

زندگی، با ۶۲ واحد فراوانی و کمترین فراوانی مربوط به شاخص برخورداری از دادخواهی عادلانه با ۰ فراوانی می باشد. این درحالی است که به شاخص های دیگر به طور یکسان توجه نشده و در بعضی شاخص ها هیچ واحد فراوانی وجود ندارد.

جدول ۱: توزیع فراوانی مطالب درسی به تفکیک موضوعات کلی

عناوین درس ها	فراوانی	درصد
حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی	14	۱۲٪
حق کرامت و برابری انسانی	8	۷,۳٪
حق آزادی اندیشه و بیان	1	۱,۹٪
حق تابعیت، اقامت و آزادی رفت و آمد	2	۱,۹٪
حق تشکل، تجمع و راهپیمایی	-	-
حق برخورداری از دادخواه عادلانه	-	-
حق مالکیت	1	۱,۹٪
حق مشارکت در تعیین سرنوشت	9	۸,۱٪

حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی :

جدول شماره ۲ یکی از حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی، حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی را نشان می دهد. براساس نتایج حاصله در ۵۳,۶٪ مطالب حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی مشاهده نشده است. به این ترتیب در ۴۶,۶٪ مطالب، حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی مورد توجه بوده است.

جدول ۲: توزیع فراوانی مطالب درسی به تفکیک حق سلامت، حیات و کیفیت زندگی

درصد	فراوانی	الف- حق سلامت، حیات و کیفیت زندگی
۰,۹٪	۱	شهروندان از حق حیات برخوردارند. این حق را نمی توان از آن ها سلب کرد مگر به موجب قانون.
۲۲,۱۱٪	۳۳	شهروندان از حق زندگی شایسته و لوازم آن همچون آب بهداشتی، غذای مناسب، از تقای سلامت، بهداشت محیط، درمان مناسب، دسترسی به دارو، تجهیزات، کالاهای و خدمات پزشکی، درمانی و بهداشتی منطبق با معیارهای دانش روز و استانداردهای ملی، شرایط محیط زیستی سالم و مطلوب برای ادامه ی زندگی برخوردارند.
۲,۹٪	۳	حق زنان است که از برنامه ها و تسهیلات بهداشتی و درمانی مناسب و آموزش مشاوره های مناسب برای تأمین سلامت جسمی و روانی در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی در مراحل مختلف زندگی به خصوص دوران بارداری، زایمان و در شرایط بیماری، فقر یا معلولیت، برخوردار باشند.
۳,۸٪	۴	حق کودکان است که صرف نظر از جنسیت به طور خاص از هرگونه تبعیض، آزار و بهره کشی مصون و از حمایت های اجتماعی مناسب از جمله در حوزه سلامت، مراقبت در مقابل بیماری های روحی، روانی و جسمانی و خدمات بهداشتی و درمانی برخوردار باشند.
۰,۹٪	۱	حق توان خواهان (شهروندان دارای معلولیت) و سالمندان نیازمند است که از امکانات درمانی و توان بخشی برای بهبودی و یا توانمند شدن در جهت زندگی مستقل و مشارکت در جنبه های زندگی بهره مند شوند.
۱۶٪	۲۰	شهروندان حق دارند از محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی و دینی و تعالی معنوی برخوردار شوند. دولت همه ی امکانات خود را برای تأمین شرایط لازم جهت بهره مندی از این حق به کار می گیرد و با مفاسد اخلاقی از جمله دروغ، ریا، تملق، ناپردباری، بی تفاوتی، تنفر، بی اعتمادی، افراط گری و نفاق در جامعه مبارزه می کند.
۴۶,۶٪	۶۲	جمع

حق کرامت و برابری انسانی:

جدول شماره ۳ یکی از حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی، حق کرامت و برابری انسانی را نشان می دهد. براساس نتایج حاصله در ۷۳,۷٪ مطالب حق کرامت و

برابری انسانی مشاهده نشده است. به این ترتیب در ۲۶,۳٪ مطالب، حق کرامت و برابری انسانی مورد توجه بوده است.

جدول ۳: توزیع فراوانی مطالب درسی به تفکیک حق کرامت و برابری انسانی

درصد	فراوانی	ب - حق کرامت و برابری انسانی
۱۴,۱ ٪	۱۷	شهروندان از کرامت انسانی و تمامی مزایای پیش‌بینی شده در قوانین و مقررات به نحو یکسان بهره‌مند هستند.
۱۱,۳ ٪	۱۳	اعمال هرگونه تبعیض ناروا به ویژه در دسترسی شهروندان به خدمات عمومی نظیر خدمات بهداشتی و فرصت‌های شغلی و آموزشی ممنوع است. دولت باید از هرگونه تصمیم و اقدام منجر به فاصله طبقاتی و تبعیض ناروا و محرومیت از حقوق شهروندی خودداری کند.
-	-	حیثیت و اعتبار شهروندان مصون از تعرض است. هیچ شخص، مقام یا رسانه‌ای به ویژه آن‌هایی که از بودجه و امکانات عمومی استفاده می‌کنند نباید با رفتار یا بیان اهانت‌آمیز نظیر هجو و افترا حتی از طریق نقل قول، به اعتبار و حیثیت دیگران لطمه وارد کند.
-	-	توهین، تحقیر یا ایجاد تنفر نسبت به قومیت‌ها و پیروان ادیان و مذاهب و گروه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی ممنوع است.
۰,۹٪	۱	زنان حق دارند در سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری، مدیریت، اجرا و نظارت، مشارکت فعال و تأثیرگذار داشته و براساس موازین اسلامی از فرصت‌های اجتماعی برابر برخوردار شوند.
۲۶,۳ ٪	۳۱	جمع

حق آزادی اندیشه و بیان :

جدول شماره ۴ یکی از حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی، حق آزادی اندیشه و بیان را نشان می‌دهد. براساس نتایج حاصله در ۹۹,۱٪ مطالب حق آزادی اندیشه و بیان مشاهده نشده است. به این ترتیب در ۰,۹٪ مطالب، حق آزادی اندیشه و بیان مورد توجه بوده است.

جدول ۴: توزیع فراوانی مطالب درسی به تفکیک حق آزادی اندیشه و بیان

درصد	فراوانی	ج- حق آزادی اندیشه و بیان
-	-	شهروندان از حق آزادی اندیشه برخوردارند. تفتیش عقاید ممنوع است و هیچ کس را نمی توان به صرف داشتن عقیده ای مورد تعرض و مواخذه قرار داد.
-	-	هر شهروندی از حق آزادی بیان برخوردار است. این حق باید در چارچوب حدود مقرر در قانون اعمال شود. شهروندان حق دارند نظرات و اطلاعات راجع به موضوعات مختلف را با استفاده از وسایل ارتباطی، آزادانه جستجو، دریافت و منتشر کنند. دولت باید آزادی بیان را به طور خاص در عرصه های ارتباطات گروهی و اجتماعی و فضای مجازی از جمله روزنامه، مجله، کتاب، سینما، رادیو، تلویزیون و شبکه های اجتماعی و مانند این ها طبق قوانین تضمین کند.
۰,۹٪	۱	شهروندان حق دارند اندیشه، خلاقیت و احساس خود را از طرق مختلف آفرینش فکری، ادبی و هنری با رعایت قوانین و حقوق دیگران بیان کنند.
-	-	شهروندان از حق نقد، ابراز نارضایتی، دعوت به خیر، نصیحت در مورد عملکرد حکومت و نهادهای عمومی برخوردارند. دولت موظف به ترویج و گسترش فرهنگ انتقاد پذیری، تحمل و مداراست.
-	-	دولت از آزادی، استقلال، تکرر و تنوع رسانه ها در چارچوب قانون حمایت می کند. هیچ مقامی حق ندارد برخلاف موازین قانونی برای انتشار یا عدم انتشار اطلاعات یا مطالب درصدد اعمال فشار بر مطبوعات و سایر رسانه ها برآید یا به سانسور یا کنترل نشریات و سایر رسانه ها مبادرت نماید.
۰,۹٪	۱	جمع

حق تشکل، تجمع و راهپیمایی :

جدول شماره ۵ یکی از حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی، حق تشکل، تجمع و راهپیمایی را نشان می دهد. براساس نتایج حاصله در ۹۷,۱٪ مطالب حق تشکل، تجمع و راهپیمایی مشاهده نشده است. به این ترتیب در ۲,۹٪ مطالب، حق تشکل، تجمع و راهپیمایی مورد توجه بوده است.

جدول ۵: توزیع فراوانی مطالب درسی به تفکیک حق تشکل، تجمع و راهپیمایی

درصد	فراوانی	د- حق تشکل، تجمع و راهپیمایی
۲,۹٪	۳	شهروندان از حق تشکیل، عضویت و فعالیت در احزاب، جمعیت‌ها، انجمن‌های اجتماعی، فرهنگی، علمی سیاسی و صنفی و سازمان‌های مردم‌نهاد، با رعایت قانون، برخوردارند. هیچ کس را نمیتوان از شرکت در آنها منع کرد یا به شرکت در یکی از آنها مجبور ساخت. عضویت یا عدم عضویت نباید موجب سلب یا محدودیت حقوق شهروندی یا موجب تبعیض ناروا شود.
-	-	حق شهروندان است که در قالب اتحادیه‌ها، انجمن‌ها و نظام‌های صنفی در سیاست‌گذاری‌ها تصمیم‌گیری‌ها و اجرای قانون، مشارکت مؤثر داشته باشند.
-	-	فعالیت‌های مدنی در حوزه‌های حقوق شهروندی حق هر شهروند است. سازمان‌های مردم‌نهاد باید حق دسترسی به اطلاعات و دادگاه صالح را برای دادخواهی در مورد نقض حقوق شهروندی داشته باشند.
-	-	حق شهروندان است که آزادانه و با رعایت قانون نسبت به تشکیل اجتماعات و راهپیمایی‌ها و شرکت در آنها اقدام کنند و از بی‌طرفی دستگاه‌های مسئول و حفاظت از امنیت اجتماعات برخوردار شوند.
۲,۹٪	۳	جمع

حق تابعیت، اقامت و آزادی رفت و آمد:

جدول شماره ۶ یکی از حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی، حق تابعیت، اقامت و آزادی رفت و آمد را نشان می‌دهد. براساس نتایج حاصله در ۷۸,۸٪ مطالب حق تابعیت، اقامت و آزادی رفت و آمد مشاهده نشده است. به این ترتیب در ۲۱,۲٪ مطالب، حق تابعیت، اقامت و آزادی رفت و آمد مورد توجه بوده است.

جدول ۶: توزیع فراوانی مطالب درسی به تفکیک حق تابعیت، اقامت و آزادی رفت و آمد

درصد	فراوانی	ذ- حق تابعیت، اقامت و آزادی رفت و آمد
-	-	حق مسلم هر فرد ایرانی است که از مزایای تابعیت ایران بهره مند شود و کسی نمیتواند مانع استیفای این حق شود.
۱۶,۵ %	۲۱	حق هر شهروند است که آزادانه در داخل کشور رفت و آمد کند و از ایران خارج و یا به ایران وارد شود، مگر اینکه به موجب قانون این حق محدود شده باشد.
۴,۷ %	۵	حق شهروندان است که در هر نقطه از سرزمین ایران، اقامت و سکونت کنند. هیچ کس را نمیتوان از محل اقامت خود تبعید کرد یا از اقامت در محل مورد علاقه اش ممنوع یا به اقامت در محلی مجبور ساخت مگر در مواردی که قانون مقرر میدارد.
-	-	اتباع ایرانی در هر نقطه از جهان حق دارند از خدمات و حمایت های حقوقی، کنسولی و سیاسی دولت ایران بهره مند شوند.
۲۱,۲ %	۲۶	جمع

حق برخورداری از دادخواهی عادلانه :

جدول شماره ۷ یکی از حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی، حق برخورداری از دادخواهی عادلانه را نشان می دهد. براساس نتایج حاصله در هیچ یک از مطالب، حق برخورداری از دادخواهی عادلانه مشاهده نشده است.

جدول ۷: توزیع فراوانی مطالب درسی به تفکیک حق برخورداری از دادخواهی عادلانه

درصد	فراوانی	ز- حق برخورداری از دادخواهی عادلانه
-	-	حق شهروندان است که به منظور دادخواهی آزادانه و با سهولت به مراجع صالح و بی طرف قضایی، انتظامی، اداری و نظارتی، دسترسی داشته باشند. هیچکس را نمیتوان از این حق محروم کرد.
-	-	اصل بر براءت است و هیچ کس مجرم شناخته نمیشود مگر اینکه اتهام او در دادگاه های صالح و با رعایت اصول دادرسی عادلانه از جمله اصل قانونی بودن جرم و مجازات، استقلال و بی طرفی مرجع قضایی و قضات، حق دفاع، شخصی بودن مسئولیت جزایی، رسیدگی در مدت زمان معقول و بدون اطاله دادرسی و با حضور وکیل، اثبات شود. احکام باید مستدل و مستند به قوانین

		و اصول مربوط صادر شود.
-	-	حق شهروندان است که از بدو تا ختم فرایند دادرسی در مراجع قضایی، انتظامی و اداری به صورت آزادانه وکیل انتخاب نمایند. اگر افراد توانایی انتخاب وکیل در مراجع قضایی را نداشته باشند باید برای آنها امکانات تعیین وکیل فراهم شود. در راستای استیفای خدشه ناپذیر حق دفاع، از استقلال حرف‌های و کلا حمایت خواهد شد.
-	-	اصل، برگزاری علنی محاکمات است و شهروندان حق دارند در صورت تمایل در جلسات رسیدگی حضور یابند. موارد استثنا صرفاً به حکم قانون می‌باشد.

-	-	شهروندان (اعم از متهم، محکوم و قربانی جرم) از حق امنیت و حفظ مشخصات هویتشان در برابر مراجع قضایی، انتظامی و اداری برخوردارند و نباید کمترین خدش‌های به شأن، حرمت و کرامت انسانی آنها وارد شود. هرگونه رفتار غیرقانونی مانند شکنجه جسمی یا روانی، اجبار به ادای شهادت یا ارائه اطلاعات، رفتار توأم با تحقیر کلامی یا عملی، خشونت گفتاری یا فیزیکی و توهین به متهم یا محکوم، نقض حقوق شهروندی است و علاوه بر اینکه موجب پیگرد قانونی است، نتایج حاصل از این رفتارها نیز قابل استناد علیه افراد نیست.
-	-	محاکمه شهروندانی که با اتهامات سیاسی یا مطبوعاتی مواجه می‌باشند صرفاً در دادگاه‌های دادگستری، به صورت علنی و با حضور هیئت منصفه انجام می‌شود. انتخاب اعضای هیئت منصفه باید تجلی وجدان عمومی و برآیند افکار و نظرات گروه‌های اجتماعی مختلف باشد.

-	-	حق شهروندان است که از بازداشت خودسرانه و بازرسی فاقد مجوز مصون باشند. هرگونه تهدید، اعمال فشار و محدودیت بر خانواده و بستگان افراد در معرض اتهام و بازداشت ممنوع است.
---	---	---

-	-	حق شهروندان است که از تمامی حقوق دادخواهی خود از جمله اطلاع از نوع و علت اتهام و مستندات قانونی آن و انتخاب وکیل آگاهی داشته باشند و از فرصت مناسب برای ارائه شکایت یا دفاعیات خود، ثبت دقیق مطالب ارائه شده در همه مراحل دادرسی، نگهداری در بازداشت گاه ها یا زندان های قانونی و اطلاع خانواده از بازداشت بهره مند شوند.
-	-	بازداشت شدگان، محکومان و زندانیان حق دارند که از حقوق شهروندی مربوط به خود از قبیل تغذیه، مناسب، پوشاک، مراقبت های بهداشتی و درمانی، ارتباط و اطلاع از خانواده، خدمات آموزشی و فرهنگی، انجام عبادات و احکام دینی بهره مند باشند.
-	-	تجدید نظرخواهی از احکام دادگاه های کیفری، حقوقی، اداری و مراجع شبه قضایی بر اساس معیارهای قانونی، حق شهروندان است.
-	-	حق همه بازداشت شدگان موقت و محکومان است که پس از پایان بازداشت یا اجرای حکم به زندگی شرافتمندانه خود بازگردند و از همه حقوق شهروندی به ویژه اشتغال به کار برخوردار شوند. محرومیت اجتماعی هر محکوم جز در موارد مصرح قانونی و در حدود و زمان تعیین شده ممنوع است.
-	-	دولت با همکاری سایر قوا و مراجع حاکمیتی برای ارتقای نظام حقوقی ایران و ایجاد الگوی کارآمد، با تأکید بر رعایت حقوق دادخواهی، اقدامات لازم را معمول خواهد داشت.
-	-	جمع

حق مالکیت :

جدول شماره ۸ یکی از حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی، حق مالکیت را نشان می دهد. براساس نتایج حاصله در ۹۸,۹٪ مطالب حق مالکیت مشاهده نشده است. به این ترتیب در ۱,۹۶٪ مطالب، حق مالکیت مورد توجه بوده است.

جدول ۸: توزیع فراوانی مطالب درسی به تفکیک حق مالکیت

ش - حق مالکیت	فراوانی	درصد
---------------	---------	------

۱,۹٪	۲	حق مالکیت شخصی شهروندان محترم است. هیچ شخص یا مقامی نمیتواند مالکیت دیگری را سلب، یا اموال او را مصادره یا ضبط یا توقیف کند یا نسبت به حقوق مالی یا مالکیت او ممانعت، مزاحمت یا محدودیت ایجاد کند، مگر به موجب قانون.
-	-	مالکیت‌های فکری از جمله مالکیت ادبی، هنری و صنعتی با رعایت قانون، محترم و مورد حمایت است و شهروندان حق دارند که در چهارچوب قانون از حمایت‌های لازم برای خلق و عرضه آثار هنری و انتفاع از حقوق مادی و معنوی ناشی از آنها در داخل و خارج از کشور برخوردار شوند.
۱,۹٪	۲	جمع

حق مشارکت در تعیین سرنوشت:

جدول شماره ۹ یکی از حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی، حق مشارکت در تعیین سرنوشت را نشان می‌دهد. براساس نتایج حاصله در ۹۱,۹٪ مطالب حق مشارکت در تعیین سرنوشت مشاهده نشده است. به این ترتیب در ۸,۱٪ مطالب، حق مشارکت در تعیین سرنوشت مورد توجه بوده است.

جدول ۹: توزیع فراوانی مطالب درسی به تفکیک حق مشارکت در تعیین سرنوشت

درصد	فراوانی	ت- حق مشارکت در تعیین سرنوشت
۸,۱٪	۹	شهروندان به شکل برابر از حق مشارکت در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش برخوردارند و میتوانند این حق را از طریق همه پرسی یا انتخابات آزاد و منصفانه اعمال کنند.
-	-	شهروندان برای مشارکت و نظارت در فرآیند انتخابات، برخورداری از امکانات و امتیازات دولتی (ازجمله یارانه، تبلیغات رادیویی، تلویزیونی و مانند اینها)، بهره‌مندی از کمک‌های مردمی و سایر روش‌های تأمین هزینه‌های انتخاباتی، شکایت و اعتراض به تخلفات انتخاباتی نزد مقامات صلاحیت‌دار، از حقوق برابر برخوردارند.
-	-	-تصمیمات، اقدامات یا اظهارات مقامات و مسئولان دولتی، عوامل اجرایی و نظارتی و مأمورین نظامی، انتظامی و امنیتی پیش از انتخابات، در جریان بررسی شرایط نامزدهای انتخاباتی و پس از انتخابات باید کاملاً شفاف، بی‌طرفانه و قانونمند باشد به گونه‌ای که حتی شائبه تقلب یا تخلف، یا حمایت از نامزد یا نامزدهای خاص به وجود نیاید.

-	-	صداوسیما و همه رسانه هایی که از بودجه یا اموال عمومی استفاده می کنند، باید بی طرفی کامل را در مراحل مختلف انتخابات رعایت کنند تا شائبه حمایت از نامزد یا نامزدهای خاص به وجود نیاید.
۸,۱٪	۹	جمع

بحث و نتیجه گیری:

تعاریف متعدد و ناهمگون از حقوق شهروندی، گویای چندوجهی و پیچیده بودن این مفهوم است و به همین دلیل درک کامل و صحیح آن، به سادگی میسر نیست. در این زمینه می توان با گنجاندن مؤلفه های آن در کتابهای درسی، نوجوانان را با این مفهوم پیچیده آشنا نمود. در نوشتار حاضر، مؤلفه های حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی چهارم ابتدایی بررسی شد. با توجه به سؤالات تحقیق، در ادامه یافته های پژوهش جمع بندی خواهند شد.

● در پاسخ به سؤال اصلی تحقیق یعنی موضوعاتی که کمتر و بیشتر مورد تأکید کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی چهارم ابتدایی بوده اند ، یافته های تحقیق نشان می دهد که شاخص حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی با ۴۶,۶٪ بیشترین تأکید و شاخص حق برخورداری از دادخواهی عادلانه با ۰٪ کمترین تأکید را داشته است. تکیه بر شاخص حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی، ممکن است به ایجاد مطلق انگاری بینجامد و برای دانش آموز این تصور را به وجود آورد که تنها این شاخص مهم تلقی می شود و دیگر شاخص های حقوق شهروندی اهمیت چندانی را دارا نمی باشند. در حالی که معرفی و آموزش سایر حقوق علاوه بر آشنایی با حقوق شهروندی مختلف به گسترش افق فکری دانش آموز کمک می کند و زمینه ی فراگیری حقوق شهروندی و اطلاع از حقوق طبیعی خود که به واسطه ی شهروندی به وی تعلق می گیرد، فراهم می شود.

● در رابطه با پرداختن یکسان به مؤلفه های حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی، یافته های تحقیق نشان می دهند که از مجموع کل واحد ضبط شمارش شده ی متن و تصویر در محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ی چهارم دوره ی ابتدایی، ۴۶٫۶٪ به شاخص حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی و ۲۶٫۳٪ به شاخص حق کرامت و برابری انسانی و ۱۰٫۹٪ به شاخص حق آزادی اندیشه و بیان و ۲٫۹٪ به شاخص حق تشکل، تجمع و راهپیمایی و ۲۱٫۲٪ به شاخص حق تابعیت، اقامت و آزادی رفت و آمد و ۱٪ به شاخص حق برخورداری از دادخواهی عادلانه و ۱٫۹٪ به شاخص حق مالکیت و ۸٫۱٪ به شاخص حق مشارکت در تعیین سرنوشت پرداخته شده است. در واقع نتایج نشان گر آن است که مؤلفه های حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی چهارم ابتدایی از توزیع نرمال برخوردار نیستند به طوری که مؤلفه های شاخص حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی نسبت به ۷ شاخص دیگر در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی چهارم ابتدایی بیشتر مورد توجه مؤلفان بوده و مؤلفه های حق برخورداری از دادخواهی عادلانه در محتوای کتاب درسی مورد توجه نبوده است و به آن پرداخته نشده است.

● در رابطه با میزان پرداختن به شاخصهای حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی، نتایج پژوهش حاضر نشان می دهد که نزدیک به نیمی از مطالب کتاب مورد بررسی (۴۶٫۶٪) به طور کلی به مؤلفه های حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی پرداخته شده است یعنی در این مطالب به اهمیت مؤلفه های حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی تأکید شده است، ولی میزان پرداختن به مؤلفه های حق دادخواهی عادلانه (۱۰٪) بسیار ناچیز بوده است. در ۲۶٫۳٪ مطالب نیز به صورت مستقیم به مؤلفه های حق کرامت و برابری انسانی پرداخته شده است اما میزان پرداختن به مؤلفه های حق آزادی اندیشه و بیان (۱۰٫۹٪) در مقابل اهمیت زیاد این حق جای بسی تأمل دارد. به لحاظ مؤلفه های حق تشکل، تجمع و راهپیمایی نیز تقریباً در ۲٫۹٪ مطالب به این حق شهروندی تأکید شده است و تقریباً در ۲۱٫۲٪ مطالب نیز به مؤلفه های حق تابعیت، اقامت و آزادی و ۱٫۹٪ به شاخص حق مالکیت و ۸٫۱٪ نیز به مؤلفه های حق مشارکت در تعیین سرنوشت اشاره شده است.

در مجموع، پرداختن به مؤلفه های حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی به طور کلی، قابل توجه بوده است. در مقایسه با پژوهش های پیشین و با در نظر گرفتن مؤلفه های کلی حقوق شهروندی در این کتاب، وضعیت کتاب درسی نسبت به گذشته، بهبود یافته است، ولی در زمینه مؤلفه های اصلی همچنان نواقصی دارد. این یافته ها با نتایج تحقیقات قبلی نیز هم خوانی دارند، مثلاً جمالی تازه کند و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که در کتاب های مطالعات اجتماعی مقطع متوسطه، به دانش شهروندی بیش از نگرش شهروندی و مهارت شهروندی توجه شده است، همچنین قلتاش و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی به این نتیجه رسیده اند که در برنامه ی درسی مطالعات اجتماعی دوره ی ابتدایی بیشتر به بعد شناختی ویژگی های شهروند جهانی پرداخته شده است.

در جمع بندی کلی از یافته های پژوهش می توان گفت که از میان متغیرهای مرتبط با حقوق شهروندی، تنها بر حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی، تأکید شده است، ولی ارائه و آموزش سایر متغیرهای مرتبط با حقوق شهروندی در کتاب مطالعات اجتماعی، بسیار کم و ناچیز بوده است. از آنجا که تاکنون از منظر مؤلفه های حقوق مدنی مندرج در منشور حقوق شهروندی به بررسی کتاب مطالعات اجتماعی پرداخته نشده، ممکن است برای برخی آموزش این مفاهیم در کتاب های درسی غیرضروری تلقی شود یا حتی مفهومی غیربومی به نظر برسد. در حالی که با نگاهی دوباره به هر یک از مؤلفه ها در میابیم که در فرهنگ ایرانی - اسلامی، هر کدام از این مؤلفه ها مورد تأکید بوده و بارها مورد ستایش بزرگان و اندیشمندان قرار گرفته و عمل به آن ها شایسته تلقی شده است. به عبارتی دیگر ممکن است آموزش مؤلفه های منشور حقوق شهروندی که مدت زمان زیادی از تدوین آن نمی گذرد چندان در خور توجه محسوب نشود، اما مگر می توان بدون آگاهی از حقوق شهروندی در جامعه زیست؟

حق حیات، سلامت و کیفیت زندگی؛ حق کرامت و برابری انسانی؛ حق آزادی و اندیشه بیان؛ حق تابعیت، اقامت و آزادی رفت و آمد؛ حق تشکل، تجمع و راهپیمایی؛ حق برخورداری از دادخواهی عادلانه؛ حق مالکیت و حق مشارکت در تعیین سرنوشت بدون ارتباط و وابستگیشان با مبحث منشور حقوق شهروندی، ارزشمند و شایسته ی آموزش و

عملیاتی شدن در جامعه می باشند. در واقع در جامعه ای که دارای فرهنگی غنی و چند هزار ساله است، به کار بستن حقوق شهروندی مهم و ضروری به شمار می آید.

- با اینکه پرداختن به شاخص های حقوق شهروندی نسبت به گذشته بهبود یافته، ولی آموزش آن به طور مستقیم چندان قابل توجه نبوده است و جا دارد در کتاب هایی که آموزش مطالعات اجتماعی را مدنظر قرار داده اند، بیشتر به آن پرداخته شود.

- مطالب درسی با تحقق یافتن اهداف مورد نظر در تهیه کتاب مطالعات اجتماعی، به ویژه در زمینه آموزش حق برخورداری از دادخواهی عادلانه، حق مالکیت و آزادی اندیشه و بیان فاصله زیادی دارند. پیشنهاد می شود این اهداف هم به طور مستقیم در سرفصل دروس گنجانده شود و هم به طور غیرمستقیم ضمن درسها و با ذکر مثالها و مصادیق گوناگون، تشریح شود.

- ارائه مصادیق عینی و الگوهای عملی، آموزش هر مفهوم را تعمیق می بخشد و گسترش می دهد. در این زمینه می توان هم در مقطع ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان، تجارب کشورهایی که از لحاظ فرهنگی تشابه بیشتری با فرهنگ ما دارند را به کار بست و با بومی سازی الگوهای عملی به کار برده شده توسط آنان، سعی در بهبود آموزش حقوق شهروندی به دانش آموزان کرد.

- حق کرامت و برابری به کرات در قرآن و دیگر منابع مورد تأکید قرار گرفته است، لذا شایسته است به علت اهمیت فراوان این مؤلفه های این حقوق، به آموزش بیشتر آن و همچنین ارائه ی مثال های مختلف در این رابطه در کتاب مطالعات اجتماعی بپردازیم.

منابع:

- ابطحی، مصطفی و محمدی مهر، غلامرضا. (۱۳۹۵). توسعه سیاسی در کتابهای علوم اجتماعی: تحلیل محتوای کتابهای علوم اجتماعی در دوره متوسطه. فصلنامه تعلیم و تربیت شماره ۱۳۱.
- ادیب، یوسف. (۱۳۷۴). تحلیل کتاب محتوای تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی در سال ۷۳-۷۴. آذربایجان شرقی: آموزش و پرورش استان آذربایجان شرقی.
- افشار، ابراهیم. (۱۳۹۵). مقایسه تطبیقی برنامه درسی مهارت های شهروندی در دوره ابتدایی در کشورهای چین و استرالیا. اولین کنفرانس بین المللی مدیریت، اقتصاد، حسابداری و علوم تربیتی. مازندران: شرکت علمی پژوهشی و مشاوره ای آینده ساز - استان مازندران.
- بدیعی، نعیم. (۱۳۷۵). تجزیه و تحلیل محتوا: نحوه محاسبه ضریب قابلیت اعتماد. تحلیل در علوم انسانی، ۱، 25-31. (1)
- پور عزت، علی اصغر و باغستانی برزکی، حوریه و نجاتی آجی بیشه، مصطفی. (۱۳۸۶). الگوی منطقی شهروندی بر پایه ی بررسی تطبیقی اسناد موجود. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۶.
- حسنی پور فلاح بهرانی، منیژه. (۱۳۹۳). درس حقوق شهروندی. رشد آموزش علوم اجتماعی.
- حسن مرادی، نرگس. (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب درسی. تهران: آییژ.
- دهقانی، زهره. (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی براساس مهارت های اجتماعی با توجه به دیدگاه دبیران. فصلنامه نوآوری های آموزشی، سال هشتم، شماره ۳۱.
- دهقانی، مرضیه و حسینی نسب، سید داوود و حسین پور، علیرضا. (۱۳۹۰). بررسی سیره پیامبر اعظم (ص) در برنامه تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی و راهنمایی تحصیلی

- براساس مهارت‌های زندگی از منظر دبیران و تحلیل کتاب فوق‌الذکر. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی.
- راهنمای معلم مطالعات اجتماعی چهارم دبستان. (۱۳۹۳). تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.
- سعدی پور، اسماعیل. (۱۳۹۳). روش‌های تحقیق در علوم تربیتی و روانشناسی. تهران: دوران.
- طالب زاده نوبریان، محسن و ابوالقاسمی، محمود و جمالی تازه کند، محمد. (۱۳۹۱)، نقش برنامه‌های درسی علوم اجتماعی در پرورش مهارت‌های شهروندی. فصلنامه راهبردهای آموزشی.
- فتحی واجارگاه، کوروش و واحد چوکده، سکینه. (۱۳۸۸). آموزش شهروندی در مدارس. تهران: آیتز.
- قسیم، اخگر. (۱۳۸۵). شهروند کیست، چه وظایف و مسئولیت‌هایی در قبال دولت و جامعه دارد. گفت‌وگوی بنیاد آرام‌شهر، 18.
- قلناش، عباس و صالحی، محسن و میرزایی، حسن. (۱۳۹۱). تحلیل محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی ایران از منظر توجه به ویژگی‌های شهروند جهانی. پژوهش در برنامه ریزی درسی، سال نهم، دوره دوم، شماره ۸ (پیاپی ۳۵).
- ماهنامه‌ی اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه. (۱۳۹۶). شماره ۲۰۵
- گوازی، آرش. (۱۳۸۷). مطالعه تطبیقی-تحلیلی شیوه انتخاب و سازماندهی محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی و آموزش شهروندی در مقطع آموزش ابتدایی ایران با سوئد. مجله نوآوری‌های آموزشی، بهار ۱۳۸۷، شماره ۲۵.
- محبی، بهرام. (۱۳۸۴). فلسفه حقوق بشر (گفتار چهاردهم: حقوق اساسی و حقوق شهروندی): سازمان آموزش و پرورش استان اصفهان.
- محمدجانی، ابراهیم. (۱۳۹۵). جایگاه شهروند جهانی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی. پژوهش در برنامه ریزی درسی، سال سیزدهم، دوره دوم، شماره ۲۱ (پیاپی ۴۸). 82-92.

محمودی، محمدتقی. (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کتاب تعلیمات های درسی منظر اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی از نوع رویکرد آموزش شهروندی. پژوهش در برنامه ریزی درسی.

نوریان، محمد. (۱۳۸۸). راهنمای عملی تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی. تهران: نشر شورا.

نیکفر، محمدرضا. (۱۳۷۸). خشونت، حقوق بشر، جامعه مدنی. تهران: انتشارات طرح نو.

Kerr, D. (1999). Citizenship Education: an international comparison. London: QCA/NFER.

Schugurensky, daniel , john , pimyesrs. (2003). citizenship Education: Theory, Research practice. *Encounters on education*.

cipfa. (1994). Citizenship. Public Money & Management.

clough, Nick., Holden, Cathie. (2002). *education for citizenship: Ideas in to action*. london: Routledge flamer.

Drewry , Gavin. (2005). Citizen's Charters: Service quality chameleons.

pollitt, Christopher. (1994). The Citizen's Charter: A Preliminary Analysis.

Tobias, Robert. (1997). The boundaries of education for active citizenship: institutional of community. new Zealand: contex, SECTUTER AOTEARO.

Torney-purta, Y. (1991). Civic Education. In: International Encyclopedia of curriculum.